

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

ЮРКО Сергій Сергійович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри історії та права Черкаського державного технологічного університету, адвокат Національної асоціації адвокатів України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5960-6096>

УДК 347.9

DOI 10.32782/NP.2023.4.14

Предметом дослідження статті є процеси цифрової трансформації судочинства в Україні. Встановлено, що недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя є однією з основних стратегічних проблем судочинства в Україні.

Наголошено на тому, що процес діджиталізації судочинства має мати комплексний характер і включати ширше використання і спрощення процедур застосування цифрових технологій: у процесі комунікації суб'єктів юридичного процесу та обміну кореспонденцією; у процесі безпосереднього судового провадження і вирішення спорів; у процесі виконання судових рішень. Проведено аналіз окремих законопроектів у сфері цифровізації судочинства і запропоновано окремі зміни до законодавства України.

Констатовано, що сфера правосуддя має стати менш консервативною і йти в ногу з розвитком суспільства в цілому, включаючи постійний процес цифрової трансформації.

Ключові слова: діджиталізація, цифрова трансформація, цифровізація, судочинство, правосуддя.

Постановка проблеми

XXI століття характеризується стрімким поширенням інформаційно-комунікаційних технологій у всіх сферах життєдіяльності суспільства (економічній, соціальній, політичній та ін.). Процес розповсюдження цифрових технологій є настільки масовим, що осмислюється дослідниками як явище глобально-історичного значення

і описується в термінах третьої промислової революції (цифрової революції), яка детермінує появу нового типу інформаційного суспільства.

Такі глобальні процеси не оминають і сферу юриспруденції, хоча і з певним запізненням. Сфера судочинства з різних причин традиційно залишається досить консервативною і відповідні технологічні інновації з'являються в ній через десятиліття після того, як вони стають буденністю людського буття. Наприклад, перші масові програми відеоконференцзв'язку з'явилися ще в 90-х рр. (Microsoft NetMeeting, Windows Live Messenger), отримали широке поширення у сфері бізнесу, науки і освіти, культурному житті і лише у 2012 році вперше інтегровані в досить обмеженій формі до судочинства із прийняттям Закону України від 4 липня 2012 року № 5041-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції» [1]. Аналогічні приклади стосуються використання електронної пошти, SMS, месенджерів, електронних документів та ін. Навіть нині, через 50 років після виникнення e-mail, для деяких українських судів є проблемою прийняти документи від учасника провадження по електронній пошті, навіть якщо вони підписані електронним цифровим підписом.

Вважаємо, що недостатній рівень цифровізації судочинства в Україні є каталізатором багатьох негативних явищ у правовій сфері: масове порушення розумних

строків розгляду справ, зловживання учасниками процесу своїми процесуальними правами, невиконання судових рішень та ін.

Стан дослідження проблеми

Явище діджиталізації у державно-правовій сфері входило до предмету дослідження таких учених, як Н. Атаманова, А. Марущак, Є. Мічуріна, О. Письменної, Д. Кисленко, Ю. Тимошенко та ін. Проте, у юриспруденції бракує фахових досліджень впливу та перспектив впровадження цифрових технологій саме у судочинстві України, яке залишається однією із найбільш консервативних у правовій сфері.

Основною метою дослідження є визначення проблем та перспектив модернізації вітчизняного судочинства України шляхом впровадження сучасних цифрових технологій під час розгляду та вирішення судових справ.

Виклад основного матеріалу

Слово «діджиталізація» походить з англійської мови та означає проникнення цифрових технологій у всі сфери суспільного життя [2, с. 107]. За визначенням Inpolitics, діджиталізація – це загальний термін для позначення цифрової трансформації суспільства та економіки. Цей термін характеризує перехід від індустріальних та аналогових технологій до часу знань і творчості, що розкривається цифровими технологіями та інноваціями в цифровому бізнесі [3]. Оскільки термін «діджиталізація» є ще неологізмом, у вітчизняному законодавстві превалює синонімічний термін цифровізації або цифрової трансформації.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про Національну програму інформатизації», цифровізація є процесом впровадження цифрових технологій у всі сфери суспільного життя. Самі ж цифрові технології є сукупністю систематизованих правових, науково-технічних, організаційних рішень, спрямованих на застосування комп'ютерної та іншої електронно-обчислювальної техніки, програмного забез-

печення та інших засобів для зменшення участі користувача інформаційно-комунікаційних систем і засобів інформатизації під час збирання, приймання, обробки, передавання інформації чи трудомісткості виконуваних операцій [4].

Згідно зі Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, що затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя є однією із основних стратегічних проблем судочинства в Україні [5]. З метою її вирішення зазначена Стратегія передбачає необхідність розвитку електронного судочинства з урахуванням світових стандартів у сфері інформаційних технологій, його інтегрування у національну інфраструктуру електронного врядування шляхом:

- запровадження можливості розгляду онлайн певних категорій справ незалежно від місцезнаходження сторін і суду та інших сервісів електронного судочинства;
- впровадження сучасного електронного діловодства в суді, електронного ведення справ, електронних комунікацій із судом, кабінету судді та кабінету учасника процесу;
- удосконалення та розвиток офіційного вебпорталу судової влади України для отримання інформації про суди і справи (провадження) з регулярним оновленням даних судової статистики;
- механізму оцінки учасниками судового процесу роботи суду, використання інших форм опитувань, впровадження електронного механізму опитування.

На наш погляд, підвищення рівня цифровізації повинно супроводжуватись передусім аналізом застосування цифрових технологій в процесуальному законодавстві. Чинний Кодекс адміністративного судочинства, Господарський, Цивільний процесуальні кодекси України приблизно однаково регулюють питання застосування цифрових технологій. Певні особливості і специфіку має кримінальне провадження.

З урахуванням зазначеного, можна виокремити декілька напрямів використання цифрових технологій у судочинстві:

1. у процесі комунікації суб'єктів юридичного процесу, обміну кореспонденцією;
2. у процесі безпосереднього судового провадження і вирішення спорів;
3. у процесі виконання судових рішень.

На теперішній час у сфері комунікації суду із учасниками юридичного процесу основною проблемою залишається питання надсилання повісток та процесуальних документів учасникам справи. Відповідно до процесуального законодавства України та сталої практики Верховного Суду, суди повинні чітко дотримуватись вимог процесуального закону, який зобов'язує вручати судові документи завчасно передусім із використанням послуг поштового зв'язку.

Кодекс адміністративного судочинства, Господарський, Цивільний процесуальні кодекси України (далі відповідно – КАС України, ГПК України, ЦПК України) передбачають три основні способи надсилання таких документів: на офіційну електронну адресу (в електронній формі); надсилання поштою рекомендованим листом з повідомленням про вручення; за допомогою sms-повідомлення.

Перший спосіб нині не працює належним чином, оскільки Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС) ще не функціонує в завершеному вигляді. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи» [6] створення та забезпечення функціонування ЄСІТС здійснюється поетапно. 5 жовтня 2021 року почали офіційно функціонувати лише три підсистеми (модулі) ЄСІТС – «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистема відеоконференцзв'язку. Модуль «Електронний суд», який би мав забезпечити комунікацію учасників процесів та їх представників із судом через електронний кабінет, усе ще є дуже недосконалими та не орієнтованими на споживача. Так, користувачі програми скаржаться на

незручний дизайн, численні «баги» (постійні проблеми з входом у кабінет, «зникнення» справ із кабінету, відсутність важливої інформації щодо відправлених документів чи статусу справи з незрозумілих причин) [7]. Окрім цього, обов'язок реєстрації в цій системі передбачено тільки для певних суб'єктів (адвокати, нотаріуси, приватні виконавці та ін.), а тому ЄСІТС нині не може бути ефективною для вирішення проблеми комунікації суду з учасниками юридичного процесу.

Спосіб комунікації через sms та месенджери також не здобув значного поширення, оскільки для того, щоб суд міг повідомляти про розгляд справи за допомогою sms-повідомлення, учасник справи має подати відповідну стандартизовану заяву, а такі заяви на практиці сторони подають нечасто.

Таким чином, основним і найбільш поширеним способом надсилання повісток та процесуальних документів учасникам справи залишається надсилання рекомендованого листа з повідомленням про вручення через національного оператора поштового зв'язку (АТ «Укрпошта»).

На наш погляд, такий спосіб комунікації є анахронізмом, оскільки вже давно не використовується абсолютною більшістю людей у буденному житті, а сфера правосуддя має йти в ногу з розвитком суспільства в цілому. Крім цього, такий спосіб паперового листування поштою створює декілька інших суттєвих проблем: недостатнє фінансування судів для закупівлі поштових марок, конвертів, паперу; затримка доставки кореспонденції, неоперативність; зловживання процесуальними правами. Нині непоодинокими є випадки зупинки судами процесу направлення судової кореспонденції учасникам судового провадження внаслідок недостатнього фінансування, що у процесуальному значенні є фактично зупинкою здійснення правосуддя. Також учасники процесу отримують широкі можливості для затягування провадження по справі шляхом навмисного неотримання судової кореспонденції. Верховний Суд України у постанові від 17.12.2019 р. по справі № 296/3851/16-ц дійшов висновку,

що повернення листа за закінченням терміну зберігання не свідчить про належне інформування учасника справи, оскільки Цивільний процесуальний кодекс не передбачає цього [8].

Частково вказану проблему можна було б вирішити через надсилання відповідної кореспонденції sms та e-mail. Відповідно до п. 2 ч. 3 ст. 175 ЦПК України номери засобів зв'язку, офіційної електронної адреси та адреси електронної пошти є обов'язковими реквізитами формуляру позовної заяви [9]. Аналогічне стосується і відзиву. Вважаємо, що зазначення цих відомостей учасником юридичного процесу у своїй заяві по суті справі вже є іманентним дозволом для комунікації із судом через цифрові засоби зв'язку. За умов, коли відповідні дані є обов'язковими елементами змагальних паперів, вважаємо нелогічним положення процесуальних кодексів про примат письмового поштового листування. Надсилання письмової кореспонденції має зберігатись як субсидіарний, а не основний спосіб комунікації із судом. Він має застосовуватись для осіб, що не надавали суду відповідні дані у своїх заявах, не користуються e-mail чи мобільним телефонним зв'язком і месенджерами або подали окреме клопотання про листування із судом у письмовій формі.

З подібною метою та механізмом у Верховній Раді України було розроблено Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення належного повідомлення учасників судового процесу та направлення копій судових рішень № 4360 від 11.11.2020 [10], але його, на жаль, було відхилено.

У процесі безпосереднього судового провадження і вирішення спорів вважаємо за доцільне спростити механізм використання відеоконференцій. Сучасна процедура їх застосування є дещо бюрократизованою. Одну із найбільш вдалих новацій в цій сфері передбачено Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)» №

540-IX від 30.03.2020 [11]. Під час карантину до процесуальних кодексів внесено зміни, які дозволяють учасникам справи брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Це було одним із найбільш зручних нововведень у консервативний процес судочинства в Україні. Надалі, на наш погляд, цей порядок слід спростити і передбачити як основний без вказівки на запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19). Спрощення використання відеоконференцій можливе наприклад шляхом скасування обов'язку надсилати заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції іншим учасникам справи, збільшення кількості дозволених платформ відеозв'язку та ін. Відеоконференції і дистанційна форма онлайн судочинства (не тільки для учасників процесу, але й для судді) є майбутнім і має заохочуватись на державному рівні.

Натомість, на теперішній час намітились зворотні тенденції до регресу вдалого досвіду цифровізації. Верховна Рада України прийняла за основу урядовий проект Закону «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України у зв'язку з завершенням карантину, встановленого з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2» (реєстр. № 9405 від 20.06.2023), яким пропонується виключити частину четверту статті 195 КАС України, частину четверту статті 212 ЦПК України, частину четверту статті 197 ГПК України. Таким чином, пропонується скасувати одне із найбільш вдалих і зручних нововведень у судочинство України.

У частині подальшої цифрової трансформації виконання судових рішень нині у Верховній Раді України зареєстровано законопроект № 9363 від 07.06.2023 «Про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження» [12]. Вказаний законопроект передбачає осучаснення та цифровізацію деяких етапів та механізмів виконавчого

провадження (оновлення автоматизованої системи виконавчого провадження, запровадження взаємодії між Єдиним реєстром боржників та іншими реєстрами з метою недопущення відчуження боржником майна, удосконалення порядку звернення стягнення на кошти боржників на рахунках у банках, інших фінансових установах тощо).

Більшість положень цього законопроекту мають раціональне зерно, але його системний аналіз дає підстави для висновку про деяку односторонність запропонованих новел. Загалом, концепція законопроекту продовжує «стягувачеорієнтований підхід» у виконавчому провадженні, спрощуючи процедури арештів і обмеження прав боржників у процесі примусового виконання судових рішень, доводячи їх до автоматизму. Вважаємо, що цифровізація виконавчого провадження має передбачати і спрощення процедури відомчого оскарження незаконних рішень, дій або бездіяльності державних і приватних виконавців, наприклад шляхом розширення функціоналу автоматизованої системи виконавчого провадження для сторін. Для цього доцільно запровадити можливість і технічну забезпеченість подачі відповідних скарг, заяв і клопотань боржників і стягувачів безпосередньо через автоматизовану систему виконавчого провадження з використанням електронного цифрового підпису.

Висновки

Сфера правосуддя має йти в ногу з розвитком суспільства в цілому, включаючи постійний процес цифрової трансформації. Криза COVID-19 та російське вторгнення в Україну суттєво вплинули на функціонування судової влади і певною мірою стали каталізаторами цифровізації окремих сторін судочинства. Недостатній рівень упровадження цифрових технологій у здійсненні правосуддя залишається однією із основних стратегічних проблем судочинства в Україні. Подальша модернізація процесуальних галузей права має здійснюватися у нерозривному зв'язку із розширенням та спрощенням застосування новітніх циф-

рових технологій: у процесі комунікації суб'єктів юридичного процесу та обміну кореспонденцією; у процесі безпосереднього судового провадження і вирішення спорів; у процесі виконання судових рішень.

Література

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції: Закон України від 04.07.2012 № 5041-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 25. ст. 247.

2. Савон К. В. Поняття діджиталізація в контексті цифрового уряду / К. В. Савон // Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич (голов. ред.), І. М. Милосердна (відп. ред.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 67. С. 107-111.

3. What is digitalization? URL: <https://innolytics-innovation.com/what-is-digitalization/>

4. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 01.12.2022 № № 2807-IX. Офіційний вісник України. 2023. № 2. ст. 86.

5. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. Офіційний вісник Президента України. 2021. № 17. ст. 29.

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи: Закон України від 27.04.2021 № № 1416-IX. Урядовий кур'єр. 2021. № 100.

7. Кібенко О. Майбутнє онлайн-судів в Україні: оцифровування наявних процесів чи цифрова трансформація правосуддя?. Юридична газета. 2023. № 1-2. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/maybutne-onlaysnjudiv-v-ukrayini-ocifrovuvannya-nayavnih-procesiv-chi-cifrova-transformaciya-pravosud.html>

8. Постанова Верховного Суду України від 17.12.2019 р. у справі

№ 296/3851/16-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/86400898?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&ga=2.146321012.1521929197.1610357722-814633999.1593088501

9. Цивільний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>

10. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення належного повідомлення учасників судового процесу та направлення копій судових рішень № 4360 від 11.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-20#Text>

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19): Закон України № 540-IX від 30.03.2020. *Голос України*. 2020. № 62.

12. Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо цифровізації виконавчого провадження» № 9363 від 07.06.2023. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI09355I>

References

1. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Participation in Court Sessions via Videoconference: Law of Ukraine of 04.07.2012 No. 5041-VI. *Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*. 2013. No. 25. p. 247.

2. Savon K. V. The concept of digitalisation in the context of digital government / K. V. Savon // *Actual problems of politics : a collection of scientific articles* / edited by S. V. Kivalov (head of the editorial board), L. I. Kormych (head of the editorial board), I. M. Miloserdna (executive editor) [and others] ; National University “OUA”, South Ukrainian Centre for Gender Issues. Odesa: Helvetica Publishing House, 2021. Issue 67. C. 107-111.

3. What is digitalisation? URL: <https://innolytics-innovation.com/what-is-digitalization/>.

4. On the National Informatisation Programme: Law of Ukraine of 01.12.2022 No. 2807-IX. *Official Gazette of Ukraine*. 2023. No. 2. p. 86.

5. Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Justice for 2021-2023: Decree of the President of Ukraine of 11 June 2021 No. 231/2021. *Official Gazette of the President of Ukraine*. 2021. No. 17. p. 29.

6. On Amendments to Certain Legislative Acts to Ensure the Phased Implementation of the Unified Judicial Information and Telecommunication System: Law of Ukraine of 27.04.2021 No. 1416-IX. *Uriadovyi Kurier*. 2021. № 100.

7. The future of online courts in Ukraine: digitisation of existing processes or digital transformation of justice? *Yurydychna Gazeta*. 2023. № 1-2. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/maybutne-onlaynsudiv-v-ukrayini-ocifrovuvannya-nayavnih-procesiv-chi-cifrova-transformaciya-pravosud.html>.

8. Resolution of the Supreme Court of Ukraine of 17.12.2019 in case No. 296/3851/16-ц. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/86400898?utm_source=jurliga.ligazakon.ua&utm_medium=news&utm_content=jl03&ga=2.146321012.1521929197.1610357722-814633999.1593088501

9. Civil Procedure Code of Ukraine: Code of Ukraine of 18.03.2004 No. 1618-IV. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

10. Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts to Ensure Proper Notification of Litigants and Sending Copies of Court Decisions No. 4360 of 11.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-20#Text>

11. On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Aimed at Providing Additional Social and Economic Guarantees in Connection with the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19): Law of Ukraine No. 540-IX of 30.03.2020. *Voice of Ukraine*. 2020. № 62.

12. Draft Law on Amendments to Certain Laws of Ukraine on Digitalisation of Enforcement Proceedings No. 9363 of 07.06.2023.

URL: <https://ips.ligazakon.net/document/JI093551>.

Yurko Sergiy Sergiyovych

PhD in Law, Associate Professor of the

Department of History and Law Cherkasy State Technological University, Attorney at Law of the

Ukrainian National Bar Association

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5960-6096>

e-mail: yurko.law@ukr.net

DIGITALISATION OF LEGAL PROCEEDINGS IN UKRAINE

The subject matter of the article is the processes of digital transformation of judicial proceedings in Ukraine. The author establishes that the insufficient level of implementation of digital technologies in the administration of justice is one of the main strategic problems of the judiciary in Ukraine.

The author emphasises that the process of digitalisation of judicial proceedings should be comprehensive and include wider use and simplification of procedures for the use of digital technologies: in the process of communication between legal entities and exchange of correspondence; in the process of direct judicial proceedings and dispute resolution; in the process of enforcement of court decisions. The author analyses certain draft laws in the field of digitalisation of legal proceedings and proposes certain amendments to Ukrainian legislation.

It is stated that the justice sector should become less conservative and keep pace with the development of society as a whole, including the ongoing process of digital transformation.

Keywords: *digitalisation, digital transformation, digitalisation, judicial proceedings, justice.*